

הלכות קריאת-שמע ותפילה

טז

(אל ר' אהרן שלום התימני)

ב"ה עיה"ק ירושלים תובב"א, תרצ"ב

הדין הוא שאסור לשנות מנהג אבות, גם במבטא של תפילה וקריאת התורה, אבל אם רוב הציבור מסכים על איזה מבטא אי-אפשר להתקוטט עמהם בעבור זה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

אוצר החכמה

יז

ב"ה עיה"ק ירושלים תובב"א כ"ה תשרי, תרצ"ג.

אוצר החכמה

לכבוד ידידי הרב הגאון איש האשכולות בנש"ק

מור"ה שמואל אהרן ועבר שליט"א.

המוכיר הראשי לרבנות הראשית בא"י, עורך

ה"קול תורה" פעיה"ק ירושת"ו.

שלו' וברכה, שמחתי לשמוע מכת"ר כי אחרי ההפסקה הזמנית בעריכת ה"קול תורה" במשך הזמן שהי' בחו"ל, שב הוא כעת לעבודתו להמשיך את הוצאת החוברת מעוטרת בעדי התורה מגדולי ישראל הבאים בשמחה ליתן מהודם עלי'.

יהי גועם ד' עליו ויכונו מעשה ידיו ויתווק ידי עוזריו תומכי תוה"ק, לרומם קרן התורה ולהגדילה ולהאדירה. והנני בזה ממלא משאלו בשלחי לו תשובה אחת, הנוגעת לשמירת קדושת מורשת אבות ומנהגי הקהלות הקדושות בתוך הקבוצים השונים שמתקבצים ב"ה באה"ק בזמננו, ושאלת המבטא בעניני הקדושה והתפלה היא אחת מאלה. יתבררו ויתלבנו הדברים, וחכמי לב יוסיפו לקח להעמיד קדושת ישראל

על אדמת הקודש בכל מילואיה, ומתוכה יציץ נזר גאולה וישועה לעם ד' הגוי כולו בגאולה שלימה בביאת גואל צדק בב"א.

והנני בזה ידידו דוש"ת באה"ר

הק' אברהם יצחק ה"ק

בענין שינויים במבטאים שישנם בין העדות השונות, אם מותר לשנות מהנהג שנהגו הקדמונים ממבטא למבטא, בתפלה, ובקה"ת, בברכות וכל כה"ג.

נראים הדברים דבדיעבד אין שינויי המבטאים מעכבים, לדין דקיי"ל כר' יוסי במתני' דברכות ט"ו דקרא ולא דקדק באותיותי' יצא, ובודאי כל שיש אפשרות לבטא את התיבות בביטוי כזה, אע"פ שלא נהוג אצל הקהל הזה בענין זה, מ"מ איננו יותר מדקדוק אותיות שבדיעבד יצא. אבל לכתחילה ודאי חובה היא לומר כל דבר שבקדושה בשלימות הביטוי, וממילא אסור לשנות את מנהג הקדמונים מביטוי לביטוי, מאחר שיש לכל ביטוי דקדוקים מיוחדים בתנועות ובהברות האותיות, שלגבי ביטוי אחר נקרא זה שלא דקדק באותיותי', ולא הוי לימודו תם, ועבר על מימרא דרחמנא דגמרי' שיהי' לימודך תם, עד שצריך ליתן גם ריוח בין הדבקים, וק"ו שאסור להבליע שום אות ושום נקודה מהביטוי המקובל באותו הקהל.

וכן משמע מהירושלמי דברכות בסוגיא דקאי אמתניתין דקראה ולא דקדק באותיותי', דשינוי במבטא הוא בכלל קרא ולא דקדק באותיותי'. שהרי אמרנה זו מביא הירושלמי שם את הדין דאין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא

בישגין, והם היו מבטאים שלא בדיוק, ומבואר מזה דכל ביטוי שלא בדיוק הוא בכלל קרא ולא דקדק באותיות, דאע"ג דקי"ל דיצא בדיעבד מ"מ לכתחילה איסורא איכא וחייבין לדקדק באותיות, כמבואר בסוגיא דאפילו בריוח בין הדבקים צריכין לדקדק. ובדברי הרמב"ם בפ"ב דק"ש מבואר דצריכין לדקדק אפילו בנקודות בין שוא נח לנע, ואע"ג דע"ז חולק הראב"ד בהשגה שם, וכתב דאם ישנה מנח לנד במקום צורך, שע"ז יהי הביטוי של התיבה יותר ברור במשמעה, אין בזה הפסד, והרמב"ם כפי הנראה ס"ל דבכלל שיהי לימודך תם הוא שלא יבליע שום נקודה מהמשפט המדויק שלה, ע"כ אפילו אם יש בזה תועלת בפירוש הענין אין זה מועיל, והראב"ד ס"ל דעיקר הענין הוא משמעות הפירוש, וכן מדויק הלשון לימודך, ע"כ כל הקפידא הוא רק אם ישתנה איזה פירוש ע"י חסרון הדיוק, אבל בין נח לנד ישנם פרטים שאדברה הפירוש יהי יותר מדויק ע"י השינוי, ע"כ אין הפסד בזה.

ודברי הרמב"ם כאן, וכן השגת הראב"ד, בענין נח ונד שלא יחליפם, הם צריכים ביאור. והנה אהא שכתב הרמב"ם כיצד ידקדק ישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה, ולא יניח הנד ולא יניח הנח, לפיכך צריך ליתן ריח בין הדבקים וכו', ביאר הכ"מ שהאי לפיכך קאי על מה שכתב בתחילה שלא יניח הנד ולא יניח הנח, כי ע"י שלא יתן ריח בין הדבקים הרי הוא מניע הנח או מניח הנד, ויישב בזה השגת הראב"ד שכתב על הרמב"ם לא ידעתי מה הפסד יש בזה וכו'. ולענ"ד שתי שיטות חלוקות הן, שיטת הרמב"ם ושיטת הראב"ד, כי בעניני הדקדוק, ביחוד מה שנוגע לדקדוק הניקוד, יש שני מינים, מין אחד יש שבא כדי לשמור את הענין שלא ישתבש המושג של הוראת התיבה ע"י ניקוד משובש, או שלא יבליע ע"י איזה אות ונמצא שהוא מחסר את קריאתו, ולפעמים יוכל השיבוש לגרום להבליע

איזה אות לגמרי ויהי חסרון גמור. ויש מין שני של דקדוק שהוא כדי לשמור בכללי הניקוד את היופי של הביטוי. ולענ"ד נראה שהרמב"ם ז"ל סובר שאע"ג דקי"ל דבדיעבד אפילו לא דקדק באותיות יצא מ"מ לכתחילה המצוה הגמורה היא לדקדק בקריאה דקדוק שלם, ושיהי הביטוי מלא ומשוכלל ע"פ כל תנאי הדקדוק המדויק, אפילו ע"פ אלו התנאים והכללים שאין בהם משום הבלעת אות, וק"ו לא משום חסרון אות ולא משום שינוי הוראה בכונת התיבה. ולפ"ז נ"ל שפירושם של דברי הרמב"ם כך הוא, שבתחילה כתב הדין שצריך לדקדק באותיות ואם לא דקדק יצא, כיצד ידקדק, (ולענ"ד ציון ההלכה ט'), שכתוב כאן בספרים הוא ט"ס, כמו שמצוי בכמה מקומות, שנשתבשו ציוני ההלכה ממקומם בדברי רבנו ז"ל. עיין דוגמא לזה בפ"ב מה' אבה"ט ה"ו וה"ז, שנרשם הציון הל' ז' אחרי התיבות כשהוא לת, ומתחיל אח"כ אחר שנגמר הכלי מצרף מה שבתוכו לקודש, שהוא טעות גלוי, שצ"ל כשהוא לת אחר שנגמרה הכל, ואח"כ ציון ההלכה ז' שמתחילה מהכלי מצרף מה שבתוכו לקודש, וכהנה עוד מקומות. וגם כאן צריך הציון של הל' ט' להיות אחרי הדין של צריך להשמיע לאזניו, ואמר לא השמיע לאזניו יצא, ואח"כ מתחילה ההלכה ט' דצריך לדקדק באותיות, ואם לא דקדק יצא, וממשיך ע"ז את הפירוש כיצד ידקדק, ישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניע הנח, ואח"כ ממשיך עוד וכותב לפיכך צריך ליתן ריח בין הדבקים בין כל שתי אותיות הדומות שאחת מהן סוף תיבה והאחרת תחילת תיבה הסמוכה לה.

והנה מרן הכ"מ כתב על השגת הראב"ד, שכתב לא ידעתי נוד הנח מה הפסד יש בו אם יאמר לבבך בנוד הבית השניה כדי להתאימה שלא תיראה ויו, וכן אם יטעים יוד של ישראל שלא תראה אלה, וכן כל כיוצא באלה יניח

הנחיתם, וכן נשבע צריך להפרידה כדי שלא תבלע הא' בע', ע"כ, — ואני אומר שלא נתכוון רבנו לכך, אלא למד בכל נחה, ואם יסמוך למד בכל לבבך נמצא אומר בכל לבבך והרי הוא מניע למד בכל, שמשפטה להיות נחה, ואם יסמוך בענין שיראה כאומר בכל לבבך הרי הוא מניח למד לבבך שמשפטה להיות נעה, וז"ש רבנו לפיכך כלומר כיון שאמר שלא יניח הנד ולא יניח הנח צריך ליתן ריוח בין הדבקים, עכ"ל מרן ז"ל. והנה מה שקשר מרן את הלשון לפיכך צריך ליתן ריוח בין הדבקים שכתב הרמב"ם, עם מה שכתב שלא יניח הנד ולא יניח הנע, הוא לענ"ד תמות, שה"ז תלי תניא בדלא תניא. שהרי הדין של צריך ליתן ריוח בין הדבקים הוא מפורש בברייתא ותני רב עובדיה קמיה דרבא, בגמ' דברכות שם ד' ט"ו ב', והענין שלא יניח הנד ולא יניח הנח אינו מפורש, ואיך הוא תולה הטעם של חיוב נתינת ריוח בין הדבקים בלא יניח הנד ולא יניח הנח. וגם עצם הדבר קשה למה צריכים כלל טעמים לזה של נתינת ריוח בין הדבקים מצד נע ונח, הלא דבר פשוט הוא שהוא משום שלא יבלע אחת האותיות, ויהי חסרון בקריאה ולא יקויים ולמדתם שיהי למודך תם.

ונ"ל דכ"ז נגרם מפני הספרים שבנוסחתם ג"כ הותחלה ההלכה ב"כיצד ידקדק", שדיבר שם ע"ד חזק ורפה וע"ד נח ונד, ע"כ פירש שהלפיכך קאי על מה שנקט בתחלת ההלכה, אבל לפמש"כ שהתחלת ההלכה היא מ"וצריך לדקדק באותיות" יתפרש הלשון לפיכך כפשוטו, שקאי אדלעיל אתחלת ההלכה, מפני שצריך לדקדק באותיות שלא יבלע שום אות, לפיכך צריכים ליתן ריוח בין הדבקים, שאם לא יתן ריוח ביניהם ממילא תהי אות מובלעת ולא יקויים שצריך לדקדק באותיות. אבל מה שצריך שישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניח הנח הוא דקדוק בפ"ע, שהוא ג"כ מכלל הדקדוק באותיות, אבל לא

מטעם שיבלע אות אם לא יזהר בזה, אלא מטעם דס"ל לרבנו הרמב"ם שבכלל הדקדוק באותיות הוא ג"כ השמירה של כל תנאי הדקדוק, אפילו בענין שלא יבלע שום אות ולא ישנה את ההוראה של התיבה כלל, אלא שישנה את המבטא מדקדוקה, שזהו ג"כ בכלל לא דקדק באותיות לדידי. ואח"כ אומר הרמב"ם שמכלל הדקדוק הוא לאו דוקא אם אומר מפורש נגד כללי הדקדוק, אלא אפילו אם אומר לפי כללי הדקדוק אלא שנצמחת עי"ז הבלעת אות ג"כ הוי בכלל לא דקדק באותיות, שצריך להזהר מזה. והראב"ד משיג בזה על הרמב"ם, וס"ל שמאחר שלמדים אנו דקדוק באותיות מקרא דולמדתם שיהא למודך תם, ע"כ דוקא דבר שישנה את הענין או יחסר את הביטוי של האות הוא בכלל האיסור, אבל ההבדל בין חזק לרפה ובין נע לנח, כשאין בו לא משום שינוי בענין ולא משום הבלעת אות, אין בו שום איסור, וממילא אם ע"י איזה שינוי מן הדקדוק הוא מבליט יותר את הענין או תבוא עליו ברכה בזה. והנה גם במג"ע פירש את דברי הרמב"ם דוקא בענין שמבלע אות ע"י החילוף בין נע לנח כד"ה הכ"מ, ולע"ד כמ"ש שאפילו במקום שאין הבלעת אותיות ולא שינוי ענין אסור לדעת הרמב"ם, מפני דבכלל לימודך תם הוא כולל גם כל שמירת המבטא ע"פ חוקי הדקדוק המדויק אפילו כשאינו משנה ענין ולא מבלע אות כלל.

והרא"ה בס' החינוך מצוה ת"כ כתב שלא דקדק באותיות שבדיעבד יצא היינו דוקא כשלא נתן ריוח בין הדבקים, או שלא התין זיין של תזכרו, או שלא האריך בדלת דאחד, גראה ששיטתו היא שכל אלה הדיוקים הם פירוש על המשנה דקרא ולא דקדק באותיות, ולפי"ז אין בזה יותר ממה שנחשב בש"ס, ודיוקי התנועות אינן בכלל זה לדבריו. אבל שיטת הרמב"ם היא כמו שפירשנו, שקרא ולא דקדק באותיות היינו אם לא אמר את המקרא

בדקדוק ע"פ תנאי דקדוק השפה בביטוי ותנאי, ומה שהגמרא מפרש זהו נוסף על הפשט הפשוט דקרא ולא דקדק באותיותי. וסיים שם החינוך דאם חיסר אותיות או תיבות לא יצא גם בדיעבד. ועפ"ז יש לדון שאלה שהמבטא אצלם משונה באותיות, שהן מתבטאות באופן אחר ממה שאחרים מבטאים, כמו המבטא התימני שמבטאים כמה אותיות במבטא מיוחד, י"ל כה"ג דכתב הרא"ש בתשובה, הובאה בטור אה"ע סי' קכ"ה, דאם האות של הגט לא נקרא לתינוק במקום נתינתו, וגם במקום כתיבתו לפ"ד המפרשים שם, אינו נקרא אות כלל, א"כ י"ל דה"נ אם האות המתבטא לא ניכר באותו הקהל שהוא אותו האות י"ל דהוי כאילו השמיט האות לגמרי, וי"ל ג"כ דגם בדיעבד לא יצא עפ"ד החינוך הנ"ל.

ומכל מש"כ מבואר שאין שום מקום להתיר לשנות ממבטא למבטא, משום דכל שינוי נחשב לגבי אלה שהחזיקו במבטא אחר מכלל קרא ולא דקדק באותיותי, דעכ"פ לכתחילה ודאי אסור לקרוא שלא בדקדוק, ל"מ בק"ש דאורייתא אלא תפלה ויתר הברכות ג"כ הם בכלל זה, וגם בפסוד"ז וד"ת הדין כן, וכמש"כ הטור או"ח סי' ס"א וכדפסקינן בשו"ע שם סכ"ב ובהגהה שם. וכבר כתב הב"ח בסי' ס"ב שם ע"ד הטור שכתב שם אע"פ שצריך לדקדק באותיותי קרא ולא דקדק באותיותי יצא ומ"מ צריך להזהר לדקדק בהם, וז"ל: ומ"ש ומ"מ צריך לזהר לדקדק בהם איכא למידק הלא כבר בסי' הקודם כתב שצריך לדקדק, וכמש"כ כאן בתחילת הסי' אע"פ שצריך לדקדק באותיותי וכו', וא"כ לאיזה צורך חזר וכתב ומ"מ צריך לזהר לדקדק בהם, ונראה דה"ק לא תימא כיון דאם לא דקדק באותיותי יצא א"כ אין צריך לדקדק באותיותי אלא למצוה מן המובחר, לכך אמר ומ"מ צריך לזהר וכו', כלומר חייב מן הדין לזהר לדקדק בהם, שאם לא נזהר נענש בחום הגיהנם, אבל אם נזהר

לדקדק בהם מצננים לו גיהנם, א"כ דבר גדול תלוי במה שמדקדק באותיותי לפיכך צריך לזהר בהם, עכ"ל הקדוש שממנו יכולים ללמוד כמה זהירות אנו צריכים שלא להכנס לכתחילה בכלל קרא ולא דקדק באותיותי, שמי שמשנה מהמבטא המקובל בעדתו מאבות הראשונים הרי הוא נכשל בזה כמש"כ. וביחוד מי שמשנה מהמבטא התימני המוחזק אצלם מדורות הראשונים, שהוא המדויק שבמבטאים כמפורסם, שבודאי אסור לעשות כן, ולפ"ד החינוך י"ל דאפילו בדיעבד אינם יוצאים יד"ח מפני שנחשב כאילו מחסירים אותיות לגמרי, דהוי חמור טפי מקרא ולא דקדק באותיותי. ואע"פ שהורגל פה בא"י ליתן יתרון להמבטא הספרדי, זהו רק שיש לו איזה חן ויופי מיוחד, אבל עיקר יתרון מבטא הוא דיוקו בחילוק האותיות והנקודות, ובוה המבטא הספרדי אינו מגיע גם להמבטא האשכנזי, וק"ו שהמבטא התימני הוא משובח מכולם, שמדקדק לחלק הרבה בין כל אות ותנועה בדיוק נמרץ, חלילה למי שהוחזק בו לעזוב אותו ולהחליפו במבטא אחר פחות מדויק ממנו בכל דברים שבקדושה. חוץ ממה שאין הקבלה של המבטאים גרועה מכל הקבלות של עניני הוראה, שכ"א מהעדות מחויב הוא לקיים אל תטוש תורת אמן, כמו שהדבר נהוג ועומד בעניני או"ת ועניני חיי משפחה, בין לקולא בין לחומרא, וחלילה לפרוץ בזה פרצות, כי קבלת אבות היא קיומה של תוה"ק, ושאל אביד ויגדך כתיב, ולר"נ שבת כ"ג כל מילי דרבנן מהאי קרא ילפינן לברך עליהם ב"ו, וצונ"ו. ע"כ הנני בזה מחזק ידי עושי מצוה, להשתדל בכל מאמצי כח ובדברי חכמים בנחת גשמעים, שלא לשנות את המבטא המקובל בכ"מ, וביחוד בעדת קודש אחינו התימנים, דהשינוי אצלם חמור טפי כמש"כ. ואם נבוא לדון בעניני המוסר הפנימי מה שכתבו חכמי אמת בקדושת התנועות ודקדוקי האותיות והמוצאות יארכו הדברים מאד, והכל עולה למקום אחד שחלילה

במערכות הצעדים של צמיחת קרן ישועת עם עולם, אשר הואיל צור ישראל להראות לעמו בתקופת ימינו אלה, שהננו מקוים שכבר הגיעו הימים של אחרית הזעם, ובחסידי צור ישראל יאיר פניו לעמו ויחזק לב בנים המשתוקקים לשוב אל גוה קדשם, לאמץ חילם ולרומם קרנם בכבוד על נחלתנו הקדושה, ומה טובו ומה יפו לנו כל מפעלות קודש על שדי התורה והמצוה אשר ירעיפו טללי חיים על קיבוצינו בארץ חיים. ועבודת ידידי הנאמנה, הניח לי תמיד למשיב נפש וששון לב, ועתה הגדיל עשות בספרו היקר, אשר הוא מלא על גדותיו חכמת ודעת באורח חיים סלולה, אשר יחד חוברה לה הגיון קודש בעומק ורוחב ובסדר ישר דבר דבור על אפניו בהליכות עולם לנו, ומבין שורותיהם יצהירו גם כן אהבת איתן לבנין ארצנו הקדושה וחפץ לב נאמן לרוממה ולשגבה ועם כל זה הדברים רצופים בחכמה ועקב ענות, להעיר על הדברים שהם צריכים בירור בקיבוץ חכמים, לענדם עטרות לראש מפעלותינו בקודש, ועל פיהם יקומו דברים מוחלטים בהלכות מאוששות בעה"י, אשרי שלו ככה ומד' ישא ברכה להשגיא פעליו ולהכביר מעלליו הטובים ונאמנים ויוכה להפיץ קרני אורו על פני תבל, למרבה הדעת ותושיה לרוב יודיע בחכמת לב, כי ד' הטובה עליו, להגדיל תורה ולהאדירה.

והגני בזה להעיר על דברי קדשו במה שהעלה בתשובה הראשונה בספרו הבהיר שאין בשינוי המבטא משום אל תטוש תורת אמן, שהוא שלא כפי מה שנתפרסמו הדברים ממני, בענין שאלת שינוי המבטא, אשר נשאלתי מצד אחינו רבני התימנים. והנה הדברים הם מקוצרים גם בדברי כת"ר, שראוי לבארם. כי בכל אופן שהוא הכל מודים שאם באנו לשנות מנהגי אבות במקום שיש חשש של מחלוקת, שזהו היסוד שהכל תלוי בו במנהגים כמשנתנו השלימה בפרק מקום שנהגו. ואל

לשליחים בקודש לשנות ממבטא מדויק ומקובל מאז למבטא ואין למדים בזה ממה שאחרים עשו כן שלא ברצון חכמים.

והשי"ת יהפך שפה ברורה במהרה לכל העמים לקרוא כולם בשם ד', והי' ד' אחד ושמו אחד, וישראל גוי אחד בארץ יאושר ע"י אורו של משיח צדקנו בשוב ד' שבות עמו וישיבו שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, וכל ישראל יעשו אגודה אחת בלא שום פירוד ושינוי כלל, ע"פ הוראת ב"ד הגדול אשר ישב בלשכת הגזית בבית קדשנו ותפארתנו שיבנה בב"א, ועד העת המאושרה הזאת חייבים אנו לקיים הזהרו במנהג אבותיכם כדשלחו מתם לגבי יו"ט שני של גלויות במס' יו"ט דף ד' ע"ב.

והגני בזה חותם בברכה מקודש.

ה'ק' אברהם יצחק ה"ק

יח

ב"ה עיה"ק ירושלים תובכ"א י"ד שבט תרצ"ה. ישאו הררי קודש ברכות עולמים לכבוד ידידי וחביבי פחתי ובריבי הרב הגאון המובהק מאיר ומוהיר רב פעלים מו"ה בנציון מאיר חי עזריאל שליט"א, ראש רבני מחוז יפו ת"א ת"ו. שלוי בכפילא לעילא ולעילא.

ידידי היקר,

תודות מרובבות אתן לכת"ר על גליונות הקודש, אשר הואיל בטובו לשדר לן שופריה וספרו הנעלה משפטי עזריאל ההולך ואור בדפוס. נעמו לי הדברים היוצאים מלב ישר הוגה משרים כהדר"ג חביבי שליט"א, אשר מאז נתאגדנו יחד לעבוד עבודת הקודש שכם אחד למשא עם ד' היושב על אדמת הקודש, גדלה ועצמה אהבת אמונים המקשרת את נפשותינו בחבת קודש של תורה ויראת ד' טהורה, באהבת אומן לחבת ארץ קדשנו לבנינה וישובה ולחיוזק ידי בניה בוגיה ונוטרי כרמיה, להופיע באור אש דת על כל גושאי דגל הבניה והגזרה,

ישנה אדם מפני המחלוקת שזהו איסור גמור. ואע"ג דרבא מוקי למתניתין דאין בזה משום שינוי המחלוקת היינו משום דבהולך ממקום שאין עושין למקום שעושין אין בזה משום שינוי מחלוקת כשיחזיק במנהגו, משום דמימר אמרי כמה בטלני איכא בשוקא, אבל הענין לדינא עומד בעינו, שאסור לשנות שום מנהג במקום שיוכל הדבר להביא לידי מחלוקת, ובוה אין המשנה יוצאת מידי פשטא, ובענין זה אין שום חילוק בין אם הדבר הוא מהמנהגים שיש בהן צד איסור או מהדברים שאין בהם אלא מנהגא בעלמא או מידי דלכתחילה שאין זה קפידא בדעבד או אפילו מדת חסידות בעלמא. והר"ן שכתב שם שנמצאו למדין בתורת המנהגות שכל מנהג איסור שהוא בעיר אחת כו' כל בני העיר חייבין בו מן הדין שנאמר ואל תטוש תורת אמך, שמוה דייק הרשד"ם בתשובה ל"ה בחא"ח שם, שדוקא במנהג שיש בו צד איסור שייך איסורא דאל תטוש תורת אמך ולא בדברים שאין בהם צד איסור, זה לא נאמר כ"א לענין שהיחיד אסור לשנות את מנהג עירו אפילו כשיצא משם הואיל ודעתו לחזור, שאז הרי אין בזה משום שינוי המחלוקת מ"מ הוא אסור בזה איסור עצמי, וממילא ישנה גם בזה האזהרה דאל תטוש תורת אמך אע"פ שעיקר היסוד של איסור שינוי המנהגים הוא מפני המחלוקת, ובכה"ג אע"ג דליכא בזה משום מחלוקת, מאחר שהוא בעיר אחרת, אז מ"מ האיסור לא פקע מיניה, משום דדעתו לחזור וקרינן ביה עדיין אל תטוש תורת אמך, ועל זה התנה הר"ן וסמך עליו הרשד"ם, שאין זה נוהג אלא במידי דיש בזה צד איסור ולא במנהגים אחרים. אבל במקום שיש צד מחלוקת, כגון לשנות בפני רבים את מנהגם הקבוע להם מאבותיהם, במקום שרבים עומדים דוקא על המנהג המקובל להם, בזה אין שום חילוק בין המנהגים, ובין מנהג שאין בו צד איסור ובין מנהג שיש בו צד איסור, שניהם שוין שאסור לשנותו,

וזהו עיקר הדין של אל תטוש תורת אמך. ואין זה תימא שבדברים של מנהג העיקר הוא מפני המשכת השלום ושלילת המחלוקת, שהרי גדולה מזו אמרו חז"ל בגמ' דגיטין ג"ט ב', אהא דמתני' שם אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון, דמייתו ע"ז בגמ' שם כמה מקראות ור"א אמר מהכא וקדשתו לכל דבר שבקדושה, תנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון כו', וא"ל אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום דאורייתא היא, אמר ליה דאורייתא ומפני דרכי שלום, אלא דאח"כ א"ל אביי כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא, דכתיב דרכי דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. והפי' הוא, שאין צריך לפי זה לפרש על פרטים ידועים שבתורה שהם מפני דרכי שלום, מאחר שכל התורה כולה היא כן, וע"ז מתרץ לכדמר כמבואר שם, כלומר דבביהכנ"ס כיון שיש שם חשש נגד דרכי שלום לא מהני לבטל זה אפילו ע"י נתינת רשות למי שגדול ממנו משום דאתו לאינצויי. אבל זהו פשוט שבכל מקום שיש חשש של הפרת השלום יש בכל דבר של מנהג, בין שיש בו צד איסור כמו המנהגים דפרק מקום שנהגו, בין בדברים שאין בהם צד איסור כמו המנהגים של דרכי שלום דגיטין שם, שבזמן שהכהן נותן רשות למי שגדול אין בזה שום איסור, מכל מקום כולם אסורים לשנות אותו ויש בהם משום אל תטוש תורת אמך, כל זמן שיש בהם משום חשש מחלוקת. ודברי הרשד"ם בנדון הרי ה"י להיפוך, שאלה שכבר הנהיגו שם הנוסח של תפילת ספרד, גם אלה שעד אז היו נהוגין בתפילת אשכנז, באו אח"כ מערערים שאומרים שאינם רוצים להתפלל אלא כסדר מנהג אבותיהם, ורוב הקהל ורוב מנין ורוב בנין אינם רוצים להתפלל אלא על סדרי תפילת ספרד כמו שעשו זה ימים, והיא התפילה הסדורה בפיהם, ואם יאמרו עתה סדר תפילת אבותיהם הקדום לא ידעו להתפלל,

מותר לנו לבעט במנהגי אבות במקום שיש כאן משום חסרון מצוה לכתחילה, וק"ו לדעת החינוך, ש"ל שהכל מודים לדבריו, שיש לומר דיש כאן ביטול מצוה לגמרי, הרי הוא ממש מנהג של איסור כהא דמקום שנהגו. ועיקר טעם הרשד"ם שם ה"י משום שהוא ז"ל ה"י מהסוברים שהפיוטים העדרם טוב לנו ממציאיותם, ומאחר שבנוסח ספרד אינם נוהגים בפיוטים חושב הוא שהדבר מכריע להחזיק במנהג ספרד. והנה לא נוכל להכנס בעצם הענין, שהרי זאת היא מחלוקת בין הרים גדולים, והרבה מאד גדולי ישראל הקדמונים שהעריצו מאד את הפיוטים, ולא חששו לכל התלונות של הראב"ע ז"ל שהתנגד לפיוטי ר"א הקליר ז"ל, אבל עכ"פ הרשד"ם מצא דבר מכריע לחזק את השינוי של מנהג המועטים שכבר התחילו להתפלל במנהג שאחזו שמה הרוב, וזה גרם לו להתיר את השינוי ולעכב שלא לשנות עוד. אבל בעניני המבטא, שאין לנו שום הכרעה כלל איוהו המשובח וכולם כאחד טובים, מהיכי תיתי לן להתיר לשנות מנהג אבות שהוחזקו מאות בשנים וביחוד בזמן שהרוב של הקהל עומד ע"ז, וחושב זה לפגיעה בכבוד אבותיו ורבותיו הקדמונים נוחי נפש ז"ל. וכן הרש"ל בתשובה סי' ו', שהחזיק בשינוי המנהג של החפיפה שתה"י בלילה, שם האריך הרבה לברר את התקלות הגדולות שמצאו הגדולים ששינו את המנהג מחפפת היום, עד שהוכרחו להסכים על השינוי, אבל זולת זה לא היו מתירין בשום אופן לשנות שום מנהג ממנהגי אבותינו.

והרי באמת ישנה חומרא גדולה במנהגי ישראל, וידוע שכמה גדולים האריכו בד' הירושלמי בפרק הפועלים במה שאמרו מנהג מבטל הלכה, שיש בזה הרבה פרטים, אלא שישנם סוגים שונים במנהגים, וכל מנהג שלא הונהג ע"פ ותיקין אין חוששין לו, אבל כאן בנ"ד בענין קבלת המבטא חלילה לומר שלא

וכמעט יפסידו תפילה לעולם, לכן שואלים אם יפה עושים במה שתופסים מנהג ספרד, עכ"ל. ואם כן ה"י הגדון שהמערערים כבר נתגו בתחילה בנוסח ספרד, שזה ה"י מנהג רוב הקהילות שמה, ואח"כ חזרו יחידים ובקשו לעשות מחלוקת מזה הענין, וסמכו את עצמם בזה שיש בענין משום אל תטוש תורת אמך, בודאי צדקו דברי הרשד"ם שכיון שאין בהחזקת מנהגם הקדום משום מחלוקת, ואדרבא השבת המנהג הוא ה"י הדבר הגורם למחלוקת, בזה אנו צריכין לדון רק על פרט האיסור דאל תטוש תורת אמך שהוא מתפשט גם במקום שאין בו משום מחלוקת, כהא דמי שיצא מעירו וכד' הר"ן הנ"ל, ע"ז אמר הרשד"ם דבמקום שמשום מחלוקת ממש אין בו אז לא שייך אל תטוש תורת אמך כ"א במקום שיש בזה משום איסור ממש. אבל בענין שנשאלתי שהקהל אינו רוצה לשנות את המבטא של אבותיו, רק יחידים רוצים לכוף את הרבים שישנו את המבטא, בזה בודאי איסור גמור הוא לשנות, ויש בזה עיקר איסורא דאל תטוש תורת אמך, וממילא חזרו למקומן כל החששות שישנם בשינוי המבטא שיש בזה משום חסרון דקדוק באותיות דאסור בודאי לבטל זה לכתחילה, וכל קהל שהורגל במבטאו כשאומר נגד מבטאו הרי הוא מחסר את הדקדוק של האותיות, ולפ"ד החינוך יש מקום לומר שגם בדיעבד לא יצא, מפני שיש שם גם כן מקום להבלעת אותיות ממש, כמו שכתבתי בתשרי שם ולדעת החינוך הוא ודאי איסור ממש כמש"כ שם, ובאמת לא מצאנו מי שיחלוק על החינוך בזה בענין הבלעת האותיות. ועל כן אין בידינו להנהיג בפועל הוראה של שינוי מנהגים בכל כיוצא בזה, רק מה שמתהווה מאליו ע"י החינוך מה שאין אנו יכולין לתקן זהו ענין אחר, אבל הבאים לימלך כ"ז שיש בהם משום מחלוקת ודאי מוכרחין להגיד להם שאסור לשנות בזה מנהג אבות. ואפילו במקום שאין צד של מחלוקת ג"כ מי

הותקן ע"פ ותיקין, שהרי חכמי דורות גדולים וקדושי עליון נהגו בכך ואיך זה נאמר לנהוג בהם ולזול ולשנות את קבלתם. והרי אפילו בניגונים ובפיוטים כתב הרמ"א בשם מהרי"ל בס"י תרי"ט ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בנגונים ובפיוטים שאומרים שם, ולא מצאנו בדברי מרן הב"י בשו"ע שאומר נגד דברי הרמ"א הללו, ובכה"ג כל הקהילות שוות הן לציית לדברי הרמ"א, שלא יש חילוק במנהגי ההוראה כ"א במקום שמפורש נחלקו רבותינו הפוסקים הללו הב"י והרמ"א, שע"פ רוב נוהגים הספרדים כד' הב"י והאשכנזים כד' הרמ"א, אבל במקום שלא מצאנו שנחלקו מאן ספין ומאן רקיע לעבור על דברי הרמ"א ו"ל.

ויש להאריך הרבה בכל פרטי המנהגים וגדריהם, אבל זהו דבר פשוט שא"א לעשות את המנהגים כעיר פרוצה, שכל אחד ישנה כחפצו או „כפי רוח הזמן“ שלא מדעת חכמים אפילו במנהגים הקלים. והרי הרמב"ם בריש הלכות ממרים, לשיטתו דס"ל דמידי דרבנן עוברים עליהם בלא תסור ממש, ולא רק בתורת אסמכתא כמו שהרמב"ן וסייעתו סוברים, לא חילק כלל בין הדברים שהם עקרי תורה, דהיינו שלמדום חכמים מפי השמועה, והם תורה שבע"פ, ובין הדברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה והן הגזירות והתקנות והמנהגות, הרי השוה את המנהגות לעקרי גופי תורה וכללם בכלל עיקר תורה שבע"פ, כמו שאמר שם בפ"א הלכה א' על יסוד בית דין הגדול שהם עיקר תורה שבעל פה. ועל כן לא מפני שהונהג בדיבור החול מבטא מיוחד הרינו צריכין לשנות בדרך הוראה את המבטאים האחרים המקובלים אצל כל עדה ועדה מהעדות הקדושות שלנו גם בעניני התפילות וכל עניני תורה ומצוות התלויים בביטוי שפתיים, עד אשר יערה עלינו רוח ממרום בבא גואל צדק ושבו שופטינו כבראשונה ויעצינו כבתחילה,

ואז נדע איזה דרך ישכן אור להשיב לכל עם ד' חקה אחת בלא שינוי ופילוג דיעות ומנהגים, ועץ יהודה ועץ אפרים יהי לעץ אחד בב"א. וכבר כתבתי בתשובה שם שדברי חכמים צריכין להיות בנחת נשמעים וחלילה לעשות בזה מחלוקת, כי איך שיהי עומק הדין בזה הלא גדול השלר.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות לכת"ר וכל אשר לו ישגא חילו ויאיר אורו בהילו. כנפשו היפה ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים.

ה'ק' אברהם יצחק ה"ק

יט

בידורי דברים בענין ערוה לענין ק"ש וד"ת בשו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ו' כתב דאם החזיר פניו או עצם עיניו, דבראי תלי רחמנא והא לא חזי לה, והאחרונים השיגו ע"ז עיי' מ"א וט"ו. והנה מה שכתב ט"ז להביא ראיה מד' הירושלמי גבי צואה דאפי' בלילה אסורה כל שכיו"ב ביום רואה, פשוט דש"ה דבכסוי תלי רחמנא, ואינו דומה כלל לערוה דבראי תליא. אמנם מה שכ' ט"ז מערום דלא יתרום מפני שאינו שומע הברכה, ולמה לא יעצום עיניו, גלע"ד דודאי עשה דוהיה מחניך קדוש איכא בין בצואה בין בערוה, אלא דההבדל הוא דבצואה נקרא מחניך כ"ז שהוא בתוך ד"א שלו מאחוריו, ומלפניו כמלא עיניו, אבל בערוה לא מקרי מחניך כ"א מה שרואה וכיון שאינו רואה אינו מחניך לגבי ערוה, וכ"ז לא שייך כ"א בערוה אחרת, אבל ידי' לא ניתן כלל להיאמר דלא להוי בכלל מחניך, משו"ה לא מהני עצימת עינים.

אמנם ראיתי בפמ"ג דפשיטא ל"י דאין בערוה משום מ"ע דוהי' מחניך קדוש, וכעת צ"ע מנא ל"י הא.

וכפי הנלע"ד מהתכת לשון הרמב"ם בפ"ג